

ปริทัศน์หนังสือ : วิชาสารคดี

Book Review : Feature

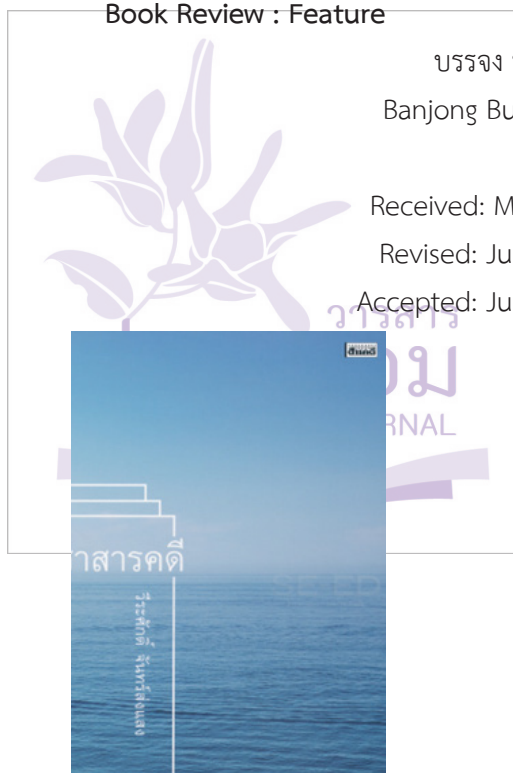
บรรจง บุรินประโคน¹

Banjong Burinprakhon¹

Received: May 23, 2022

Revised: June 15, 2022

Accepted: June 17, 2022

ชื่อหนังสือ : วิชาสารคดี
ผู้เขียน : วีระศักดิ์ จันทร์สงแสง
จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์สารคดี
จำนวนหน้า : 304 หน้า
ปีที่พิมพ์ : 2562
ISBN 978-616-465-024-4

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม Rajabhat Maha Sarakham University (Banjong.bu@rmu.ac.th)

เนื้อหา

วิชาสารคดี เป็นหนังสือว่าด้วยหลักการ และวิธีการเขียนวรรณกรรมแนวสารคดี โดยรวบรวมจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนคือ วีระศักดิ์ จันทรสังแสง หรือ “ครูวี” ที่หลายคนเรียก กองบรรณาธิการประจำนิตยสารสารคดี/นักเขียนสารคดี ผู้มีผลงานสารคดีมากมาย อาทิ ให้ทะเลไวกาเปลในหัวใจฉัน (2547) ให้ความรักนำทาง (2549) เต็มราในความมืด (2549) ตามรอยพุทธทาสภิกขุเล่าใหม่หลังวัยสนธยา (2549) แสงใต้ร่มสม (2550) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อริยสงฆ์แห่งยุคสมัย (2553) แผ่นดินนี้ที่อีกฟากเขา (2554) ที่เบตที่เป็น-ไป (2554) อีสานบ้านเฮา (2555) สติสู่สมัย (2560) ทั้งยังเป็นวิทยากรด้านการอ่าน การเขียนสารคดีในสถาบันการศึกษา องค์กรเอกชน หน่วยงาน และกลุ่มผู้สนใจด้านการอ่านการเขียน ไม่ว่าจะเป็น การสอนการเขียนประจำ “ค่ายสารคดี” ของนิตยสารสารคดี วิทยากร “ค่ายวรรณกรรมสัจจร” ของชมรมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยากร “ค่ายกล้าววรรณกรรม” ของซีฟิวอลล์ และสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย สอนการเขียนประจำค่ายนักเขียน “เรื่องเล่าจากแดนประหาร” เรือนจำกลางบางขวาง และ “เรื่องเล่าจากแดนหญิง” ในทัณฑสถานหญิงกลาง และทัณฑสถานจากต่างจังหวัดทุกภูมิภาคทั่วประเทศ

สำหรับรางวัลจากผลงานเขียน วีระศักดิ์ จันทรสังแสง ยังได้รับรางวัลต่าง ๆ จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นรางวัลชนะเลิศ “ลูกโลกสีเขียว” (2551) รางวัลชนะเลิศ “เซเว่นบุ๊คอวอร์ด” (2549) รางวัลหนังสือดีเด่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (2556) รางวัลแม่น้ำโขง (MERLA) (2560) รางวัล “ผู้อุทิศตนเพื่อสิ่งแวดล้อม” สาขาศิลปินสิ่งแวดล้อม (2561)

จากประสบการณ์ในการคลุกคลีอยู่กับการลงพื้นที่ การสัมภาษณ์ การเขียนงานสารคดี จึงทำให้ “วิชาสารคดี” เป็นเสมือนคู่มือ เป็นองค์ความรู้ตั้งแต่การเตรียมตัว การเริ่มต้นในการเขียนงานสารคดี และเหมาะสำหรับคนที่สนใจ

เกี่ยวกับการเขียนสารคดี ซึ่งหนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

วิชาว่าด้วย “การเขียนสารคดี” หรือที่ผู้เขียน วีระศักดิ์ จันทรสังแสง นิยามว่า “วิชาสารคดี” สำหรับโดยภาพรวมในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้จัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจของผู้ที่สนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการเขียนงานรูปแบบสารคดี ซึ่งมีการจัดแบ่งหมวดหมู่ออกเป็น 9 บท หรือ “9 ขั้นบันไดสู่หัวใจงานเขียนสารคดี” ดังนี้ คือ บทที่ 1 ในโลกการอ่าน-การเขียน บทที่ 2 องค์ประกอบของสารคดี บทที่ 3 ข้อมูล บทที่ 4 วิธีการนำเสนอ บทที่ 5 ลำดับขั้นการทำงาน : ขั้นบันไดวิชาสารคดี บทที่ 6 โครงสร้างงานสารคดี บทที่ 7 ประเภทของงานสารคดี บทที่ 8 วิธีการสร้างเสน่ห์ในงานเขียน และบทสุดท้าย บทที่ 9 การประเมินค่าในงานสารคดี

กล่าวสำหรับบทแรก “ในโลกการอ่าน-การเขียน” จะเป็นการนำเสนอเรื่องราวของโลกแห่งการอ่านการเขียนของผู้เขียนเอง ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงจากผู้เขียนที่บรรจงถ่ายทอดผ่านเรื่องราวต่าง ๆ อันถือเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจในงานเขียนประเภทสารคดี ทั้งนี้ ด้วยประสบการณ์การทำงานสารคดีมากกว่า 20 ปี ผู้เขียนจึงเลือกที่จะอรรถาธิบายหรือปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานสารคดี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจสำหรับผู้อ่าน เพื่อไม่ให้เกิดความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับ “เรื่องจริง” (non-fiction) และ “เรื่องแต่ง” (fiction) ซึ่งถือเป็นบทเรียนแรกสำหรับผู้สนใจศึกษาเขียนประเภทสารคดี โดยในบทดังกล่าวผู้เขียนได้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นงานเขียนสารคดีว่า “ความเป็นสารคดีอยู่ที่การยึดกุมกับข้อเท็จจริงในแง่ “เนื้อหา” ใช้ข้อมูลวัตถุดิบตามที่มีอยู่จริง จะต่อเติมเสริมใส่เนื้อเรื่องเอาตามใจคนเขียนไม่ได้ เพราะจะกลายเป็นว่าผู้เขียนพยายามบิดเบือนข้อเท็จจริง ซึ่งก็จะกลายเป็นเรื่องแต่ง (fiction) แทนที่จะเป็น “สารคดี” (non-fiction) และอีกประเด็นที่ผู้เขียนพยายามนำเสนอในบทนี้คือ “เส้นแบ่งระหว่างสารคดีกับเรื่องแต่ง” และการให้นิยามของคำว่า “สารคดี” โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงความหมายของสารคดี

ตามนักวิชาการกล่าวว่า “สารคดี คือ รอยต่อของงานวิชาการกับวรรณกรรม” และผู้เขียนได้นิยามเพื่อสร้างความเข้าใจในความหมายของสารคดีร่วมกันว่า “ความจริงอิงความงาม” กล่าวโดยสรุปคือ การเล่าเรื่องจริงอย่างมีศิลปะ งานเขียนที่มุ่งให้ข้อมูลความรู้ ข้อเท็จจริงที่ไม่เติมแต่ง ผ่านลีลาภาษาที่มีวรรณศิลป์ ได้รับความเพลิดเพลินรื่นรมย์ในการอ่าน และที่สำคัญคือให้ความรู้ด้วย ถือเป็นหัวใจของการเขียนงานสารคดี

สำหรับเนื้อหาในลำดับถัดมา ผู้เขียนได้กล่าวถึง “องค์ประกอบของสารคดี” ซึ่งบทนี้ผู้เขียนได้เจาะลึกถึงองค์ประกอบของความเป็นสารคดี กล่าวคือ เนื่องจากงานเขียนสารคดีเป็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลกับกลวิธีการนำเสนอ สารคดีจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างความสมบูรณ์ของ “ข้อมูล” และ “กลวิธีการนำเสนอ” ซึ่งผู้เขียนเปรียบเป็นแขนสองข้างของงานเขียน อันจะทำให้งานสารคดีเรื่องนั้นมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ในบทดังกล่าวผู้เขียนได้กล่าวถึงข้อมูลในการเขียนงานสารคดี ซึ่งมี 3 กลุ่มด้วยกันคือ 1) ข้อมูลค้นคว้า เป็นการศึกษารวบรวมจากแหล่งที่มีผู้ทำไว้แล้วในหลากหลายแหล่ง อาทิ หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ จารึก ใบลาน ฉลาก ใบปลิว สื่อเสียง สื่อออนไลน์ ฯลฯ 2) ข้อมูลสัมผัส เป็นข้อมูลที่ผู้เขียนได้ลงพื้นที่ไปสัมผัสคลุกคลี ใช้ชีวิตร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์ รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการงานเดียวกับแหล่งข้อมูล โดยผ่านการสัมผัสทุกด้าน เพื่อนำมาถ่ายทอดผ่านงานเขียนสารคดี 3) ข้อมูลสัมภาษณ์ เป็นแหล่งข้อมูลผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้สันักตถ์ณี เจ้าของเรื่อง เจ้าของถิ่น หรือผู้ที่มีส่วนรู้เห็นเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้เขียนสนใจ ที่เป็นผู้รู้จริงในเรื่องนั้น ๆ โดยเป็นข้อมูลที่ผู้เขียนได้พูดคุยซักถาม สอบถาม รับฟังมาด้วยตนเอง อาจเป็นการบอกเล่าหรือเป็นการสัมภาษณ์แบบถามตอบจริงจัง ทั้งนี้ ในบทดังกล่าว ผู้เขียนได้กล่าวถึงการสังเคราะห์ข้อมูล ประมวลความ ออกแบบวิธีการเล่า ก่อนจะถ่ายทอดออกมาเป็นงานเขียนสารคดี โดยสรุปเป็น 4 ลำดับขั้นบันได ดังนี้ 1) เขียนแบบบันทึก เพื่อเป็นการวางแผนการทำงานสารคดี เพื่อให้ นักเขียนมี

ใหม่กล้าและสามารถเขียนออกมาได้แบบไม่กดดัน ลองเขียนออกมาเหมือนการพูด เหมือนเขียนบันทึก เพียงแต่เป็นการบันทึกที่มีหัวข้อ แทนที่จะเล่าแบบการบันทึกส่วนตัว 2) ลงลึกในประเด็น ซึ่งหากเขียนเล่าแบบบันทึกได้คล่องแล้ว ลองฝึกวางโครงเรื่องออกเป็นประเด็นหลัก และประเด็นย่อยที่อยู่ในเรื่องที่จะเล่า แล้วลงมือเขียนทีละประเด็น จะทำให้ประเด็นเรื่องมีความรัดกุมและชัดเจนขึ้น 3) เลือกเฟ้นวิธีการนำเสนอ เป็นการใช้เทคนิคกลวิธีการเล่าเรื่อง ต่อเนื่องมาจากการ “ลงลึกในประเด็น” และขั้นที่ 4) เจอเส้นทางของตัวเอง หรือที่ผู้เขียนเรียกว่า “การมีลายมือหรือลายเส้นเป็นของตัวเอง” เป็นเอกลักษณ์ สไตล์การเขียนเฉพาะตัว สร้างการจดจำแก่ผู้อ่าน

ก่อนที่ในบทถัดมาผู้เขียนจะค่อย ๆ พาผู้อ่านสู่ใจความสำคัญอีกประการของงานเขียนสารคดี คือ “ข้อมูล” โดยเนื้อหาในบทนี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงลักษณะของข้อมูล และการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของงานสารคดี ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงข้อมูล 3 ส่วน คือ ข้อมูลค้นคว้า ข้อมูลสัมผัส และข้อมูลสัมภาษณ์ ทั้งนี้ การเก็บข้อมูลในการเขียนสารคดี เรื่องแรกที่นักสารคดีมือใหม่ควรรู้คือ ในการเก็บข้อมูลเพื่อทำสารคดีต้องมีการจัดบันทึกอย่างง่ายและเป็นธรรมชาติที่สุด การสัมผัสและการสัมภาษณ์ ผู้เขียนต้องเปิดใจกว้าง กล้ารับฟัง มีความรอบคอบในการตรวจทานแหล่งข้อมูล เพราะการเขียนงานสารคดีเป็นการเล่าข้อมูล ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ผู้เขียนไม่ได้แต่งเติม เพียงแต่ต้องเท่าทันสถานการณ์ เพื่อที่จะทำให้งานสารคดีมีชีวิตและมีความทันสมัยตามลักษณะของข้อมูลที่เป็นจริง ก่อนที่ในบทถัดมาผู้เขียนจะกล่าวถึง “วิธีการนำเสนอ” ในบทนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงการเลือกเฟ้นวิธีการนำเสนอ โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ 3 เรื่อง คือ 1) ผู้เล่าเรื่อง คือ การกำหนดว่าเรื่องนั้นจะเล่าเรื่องผ่านน้ำเสียงหรือมุมมองของใคร 2) เส้นเรื่อง คือ การดำเนินไปของเรื่องไปตามเส้นเวลา (timeline) เป็นประเด็นที่จะทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน และ 3) กลวิธีการเล่า เป็นการออกแบบโครงเรื่อง การลำดับเรื่อง และเทคนิคการนำเสนอ

เพื่อให้เรื่องเล่ามีความน่าสนใจ ทั้งนี้ ผู้เขียนได้สรุปถึงกลวิธีการเล่าเรื่องว่า “เป็นเนื้อตัวของชิ้นงาน ที่มีความสำคัญที่เปรียบเป็นเสมือนแขนข้างหนึ่งของงาน สารคดี (feature)” ซึ่งถือเป็นการเตรียมเนื้อหาเพื่อที่จะนำไปสู่ขั้นตอนของการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีในบทถัดมา คือ “ลำดับขั้นการทำงาน : ขั้นบันไดวิชาสารคดี” สำหรับบทนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึง 3 ขั้นตอนในการลงมือเขียนสารคดี

- 1) จะเล่าเรื่องอะไร ต้องจับประเด็นให้แน่น
- 2) ถ้าเราเข้าใจเรื่องราวดังกล่าวแล้ว ต้องมีการทบทวนข้อมูล และค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม และ
- 3) ลงมือเขียนสารคดี

ขึ้นดังกล่าว ตามประเด็น หรือโครงเรื่องที่ไดวางแผนเอาไว้ ซึ่งหากพิจารณาเนื้อหาที่ผ่านมาจะเห็นว่าผู้เขียนมีการจัดวางของเนื้อหาการเขียนสารคดีจากพื้นฐานไปสู่วิธีการสำคัญของการนำเสนองาน ดังจะเห็นว่า ในบทถัดมาผู้เขียนได้กล่าวถึง “โครงสร้างงานสารคดี” ซึ่งในบทดังกล่าวนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงโครงสร้างของการเขียนงานสารคดี “บทนำ-เนื้อเรื่อง-บทสรุป” บทนำ คือการอารัมภบทเกริ่นนำเรื่องเพื่อให้เกิดความสนใจสำหรับผู้อ่าน เนื้อเรื่อง คือการนำเสนอเรื่องราว เนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ บทสรุป คือการปิดเรื่องหรือการขมวดปมสรุปเรื่องราวของเรื่องที่เล่ามา ทั้งนี้ โครงสร้างของการเขียนสารคดี มีองค์ประกอบ 4 อย่าง คือ ชื่อเรื่อง เปิดเรื่อง ตัวเรื่อง ปิดเรื่อง ซึ่งผู้เขียนได้บอกเล่าถึงประเด็นในการวางโครงเรื่อง โดยได้มีการยกตัวอย่างเพื่อประกอบการอธิบาย ไม่ว่าจะเป็นการเปิดเรื่องอย่างไรให้มีความน่าสนใจ อาจเปิดเรื่องแบบประโยคสนทนา หรือการปิดเรื่องอย่างไรให้ผู้อ่านประทับใจ เมื่ออ่านจบ หรือปิดเรื่องแบบหักมุม เป็นต้น

ก่อนที่ผู้เขียนจะนำเสนอเนื้อหาในบทถัดมาคือ “ประเภทของงานสารคดี” ทั้งนี้ ผู้เขียนได้จำแนกประเภทของสารคดีไว้ 5 ประเภท คือ สารคดีชีวิต สารคดีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สารคดีวิทยาศาสตร์ สารคดีประวัติศาสตร์ และสารคดีศิลปวัฒนธรรม โดยเป็นการยึดตามแนวเนื้อหาเป็นแกนหลัก ทั้งนี้ เพื่ออำนวยความสะดวกการศึกษาตามประเภทของงานสารคดี และยังต่อยอดไปสู่ “วิธีการสร้างเสน่ห์ในงานเขียน” ซึ่งเป็นเนื้อหาในบทถัดมา สำหรับบทนี้ผู้เขียนได้บอก

เล่าถึงวิธีการในการสร้างเสน่ห์ในงานเขียน ซึ่งถือเป็นกลวิธีหนึ่งในการดึงดูดผู้อ่าน โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงการเล่าเรื่องราวผ่านตัว “ผู้เล่า” ซึ่งสารคดีถือเป็นเรื่องเล่าประเภทหนึ่ง “เป็นการเล่าข้อมูลอย่างมีระบบ” และยังเป็นการเล่าเรื่องผ่าน “มุมมอง” (point of view) โดยมีน้ำเสียงของผู้เล่าเป็นเสมือนความงามทางวรรณศิลป์ ทำให้งานสารคดีไม่น่าเบื่อเกินไป เพราะเต็มไปด้วยข้อมูลที่อัดแน่น ไม่มีร่องรอยต่อของวรรณกรรมหรือวรรณศิลป์ที่สร้างความรื่นรมย์บันเทิงใจ ขณะเดียวกันยังได้สร้างความบันเทิงเชิงปัญญาอีกด้วย และที่สำคัญผู้เขียนก็ไม่ลืมที่จะนำเสนอถึง “การประเมินค่าในงานสารคดี” ซึ่งถือเป็นเนื้อหาสำคัญอีกบท ที่ถือเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการใช้พิจารณางานเขียนประเภทสารคดีสำหรับบทนี้ผู้เขียนมีการประเมินค่าในงานสารคดี โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ 1) เนื้อหา 2) การสร้างสรรค์ 3) เป็นงานเขียนที่มีเสน่ห์ มีวรรณศิลป์ 4) มีคุณค่าในการสร้างสรรค์ จรรโลงสังคม มีพลัง สะเทือน อารมณ์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

สำหรับเนื้อหาในส่วนสุดท้าย “ของฝากจากท่านผู้ผ่านทางมาก่อน” โดยในส่วนสุดท้ายนี้ เป็นการหยิบเอาบทสัมภาษณ์ของนักเขียนสารคดีชื่อดัง อาทิ คุณธีรภาพ โลหิตกุล ศิลปินแห่งชาติ นักเขียนสารคดี ที่กล่าวถึงนิยามของงานเขียนสารคดีว่า “สารคดี คือ การนำเสนอความจริงอย่างสร้างสรรค์” คุณวันชัย ตัน หรือ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ บรรณาธิการนิตยสารสารคดี นักเขียนสารคดี นักสิ่งแวดล้อม คุณอรสม สุทธิสาคร ศิลปินแห่งชาติ ศิลปินศิลปาธร นักเขียนสารคดี คุณประมวล เพ็งจันทร์ อาจารย์ นักเขียนรางวัลศรีบูรพา นักปรัชญา คุณวิวัฒน์ พันธพัฒน์ นักเขียนสารคดี และคุณสุวัฒน์ อัศวไชยชาญ บรรณาธิการบริหารนิตยสารสารคดี บรรณาธิการดีเด่นรางวัลคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง ซึ่งบทสุดท้ายนี้ ถือเป็นการบอกเล่าเรื่องราวผ่านประสบการณ์การเขียนของนักเขียนสารคดีที่มากประสบการณ์ โดยเป็นการนิยามถึงความหมายของงานเขียนประเภทสารคดี ผ่านมุมมองและการนำเสนอ เคล็ดลับ กลวิธีการผลิต

งานสารคดี ตลอดจนประสบการณ์ตรงของบุคคล ในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างเรื่องเล่าบนหน้ากระดาษ ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญสำหรับผู้ที่สนใจในการศึกษา เรียนรู้ และฝึกปฏิบัติในการผลิตงานสารคดีต่อไป

บทวิจารณ์

“วิชาสารคดี” เล่มนี้ ดังที่ผู้เขียนได้บอกไว้แล้วในส่วนของคำนำ ผู้เขียน ว่าเกิดจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนที่มีโอกาสคลุกคลีกับการทำงานสารคดีมากกว่า 20 ปี ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในตอนต้น “สู่เส้นทาง...” ว่า “ผมเขียนหนังสือเล่มนี้โดยไม่ได้อ้างอิงตำราเล่มใดเลย เพราะนี่ไม่ใช่ตำราตามหลักวิชาการ หากเป็นเพียงบันทึกจากการสรุปประสบการณ์ทำงานสารคดีมา 20 กว่าปี ของนักเขียนบ้านนอกคนหนึ่ง ซึ่งวิถีเรียนรู้ของเขาก็ผ่านทางมาอย่างนี้...” (วีระศักดิ์ จันทรสังแสง, 2562) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning) ของ เดวิด เอ. โคลบ (David A. Kolb) นักทฤษฎีการศึกษา ที่ว่า “การเรียนรู้จากประสบการณ์ คือ กระบวนการสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติด้วยการนำเอาประสบการณ์เดิมของผู้เรียนมาบูรณาการเพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น” Kolb (1984 : อ้างถึงใน เกศสุตา รัชฎาวิชิตกุล, 2547)

อาจกล่าวได้ว่า ผู้เขียนได้มีการรวบรวมองค์ความรู้ ทั้งจากประสบการณ์ตรง และประสบการณ์การอ่านของผู้เขียนคือ คุณวีระศักดิ์ จันทรสังแสง ดังจะเห็นว่า การวางโครงเรื่องของ “วิชาสารคดี” ทั้ง 9 บท มีความสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน จึงถือเป็นความตั้งใจของผู้เขียนเอง ที่ต้องการวางเนื้อหา ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับงานสารคดีที่ผู้อ่าน สามารถอ่านแล้วนำไปเป็นแนวทางหรือแบบอย่างได้ โดยที่กระบวนการในการบอกเล่าผ่านประสบการณ์ของคุณวีระศักดิ์ จันทรสังแสง ง่าย ชัดเจน ตรงประเด็น โดยประเด็นเนื้อหาที่ผู้เขียนได้บอกไว้ในบทที่ 2 องค์ประกอบของสารคดีว่า

“งานสารคดีเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง ข้อมูลกับกลวิธีการนำเสนอ” และผู้เขียนได้ใช้กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาได้อย่างชัดเจน ผู้อ่านสามารถอ่านแล้วเข้าใจง่ายดังในเรื่องของกลวิธีการเล่าเรื่องสารคดี 4 ลำดับชั้น ที่เข้าใจง่ายต่อการฝึกปฏิบัติ คือ “เขียนแบบบันทึก” “ลงลึกในประเด็น” “เลือกเฟ้นวิธีการนำเสนอ” และสุดท้าย “เจอเส้นทางของตัวเอง” อีกประเด็นที่น่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ คือการยกตัวอย่างผ่านงานเขียนสารคดี ที่ผู้เขียนเป็นทั้งนักสารคดีมีชื่อเสียง และนักสารคดีฝึกหัด และตัวอย่างภาพยนตร์ที่ผู้เขียนมองว่าองค์ประกอบในการสร้างงานภาพยนตร์นั้น มีกลวิธีการนำเสนอ หรือมุมมองที่มีประโยชน์ต่อการนำมาประยุกต์ใช้ในงานสารคดีได้อย่างยอดเยี่ยม ซึ่งตรงนี้เอง ถือเป็นประเด็นที่ผู้อ่านสามารถใช้เป็นแบบอย่างและแนวทางสำคัญต่อการศึกษาและลงมือเขียนงานสารคดีได้อย่างถูกต้องและสามารถ “เจอเส้นทางของตัวเองในที่สุด”

สำหรับ “วิชาสารคดี” เล่มนี้ ถ้าจะกล่าวถึงสิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนอาจหลงลืมหรือจงใจอุปไว้ก่อน ก็คือประเด็นเกี่ยวกับภาพประกอบงานเขียนสารคดี จะเห็นว่าในเล่ม “วิชาสารคดี” ไม่ได้บอกเล่าถึงภาพประกอบสารคดี หรือเทคนิค กลวิธีการสร้างสรรค์ผ่านการสื่อสารทางรูปภาพ ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของงานเขียนสารคดี เพราะงานสารคดีแม้ว่าจะบอกเล่าผ่านอักษร ตัวหนังสือ หรือโครงสร้างทางภาษา นำเสนอกลวิธีผ่านภาษา แต่ “ภาษาภาพ” ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน ดังที่กล่าวกันว่า “ภาพเพียงหนึ่งภาพสามารถอธิบายได้หลายล้านถ้อยคำ” เพราะทั้งภาพและภาษา ต่างเป็นตัวแทนหนึ่งที่นำพาผู้อ่านไปสู่จุดหมายเดียวกันของงานเขียนประเภทสารคดีก็คือความจริง (Feature) ที่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่ ปฏิเสธไม่ได้ว่า “วิชาสารคดี” เล่มนี้ ถือเป็นปรากฏการณ์สำคัญของการผลิตคู่มือการเขียนสารคดี เพราะที่ผ่านมา หากกล่าวถึงการเขียนงานประเภทสารคดีนั้น แม้จะเป็นงานที่มีผู้เขียนสนใจเขียนและผู้อ่านสนใจอ่านกันจำนวนมากมาย แต่สิ่งหนึ่งที่ยังไม่ขาดก็คือ การบอกเล่าผ่านตำรา คู่มือ โดยเฉพาะคู่มือในการเขียนงานสารคดี ซึ่งถือว่ายังน้อยมากเมื่อเทียบกับงานสารคดี

ที่ปรากฏอยู่บนหน้ากระดาษหนังสือและหน้ากระดาษออนไลน์ จึงกล่าวได้ว่า “วิชาสารคดี” ของ วีระศักดิ์ จันทรสังแสง เล่มนี้ ได้เปิดพรหมแดนของการศึกษางานเขียนประเภทสารคดี ซึ่งมีประโยชน์มากสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษา และสนใจที่จะเขียนงานประเภทนี้

สรุป

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า “วิชาสารคดี” ถือเป็นหนังสือที่วาดด้วยหลักการและวิธีการเขียนวรรณกรรมประเภทสารคดี ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า ผู้เขียนได้มีการรวบรวมองค์ความรู้ จากประสบการณ์ตรงกว่า 20 ปี บนเส้นทางสารคดีทั้งนี้ จากการศึกษาเนื้อหาในหนังสือดังกล่าว พบว่า ผู้เขียนได้มีการจัดวางโครงสร้างของเนื้อหาสารคดีที่เริ่มจากพื้นฐานไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานสารคดีในที่สุด ดังจะเห็นจากเนื้อหาส่วนแรก “ในโลกการอ่าน-การเขียน” ผู้เขียนเลือกที่จะปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานสารคดี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจไม่ให้เกิดความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับ “เรื่องจริง” (non-fiction) และ “เรื่องแต่ง” (fiction) ก่อนจะนำพาผู้อ่านไปสู่ “องค์ประกอบของสารคดี” ที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความเป็นสารคดี ความสัมพันธ์ระหว่างความสมบูรณ์ของ “ข้อมูล” และ “กลวิธีการนำเสนอ” และบทถัดมา “ข้อมูล” โดยบทนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงลักษณะของข้อมูล และการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของงานสารคดี ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงข้อมูลสามส่วน คือ ข้อมูลค้นคว้า ข้อมูลสัมผัส และข้อมูลสัมภาษณ์ ก่อนจะกล่าวถึง “วิธีการนำเสนอ” ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงการเลือกเฟ้นวิธีการนำเสนอ โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ 3 เรื่อง คือ 1) ผู้เล่าเรื่อง คือการกำหนดว่าเรื่องนั้นจะเล่าเรื่องผ่านน้ำเสียงหรือมุมมองของใคร 2) เส้นเรื่อง คือ การดำเนินไปของเรื่องไปตามเส้นเวลาเป็นประเด็นที่จะทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน และ 3) กลวิธีการเล่า ก่อนจะนำเสนอ “ลำดับชั้นการทำงาน : ชั้นบันไดวิชาสารคดี” โดยผู้เขียนได้

กล่าวถึง 3 ขั้นตอน ในการลงมือเขียนสารคดี 1) จะเล่าเรื่องอะไร ต้องจับประเด็นให้แม่น 2) ถ้าเราเข้าใจเรื่องรวดังกล่าวแล้วต้องมีการทบทวนข้อมูล และค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม และ 3) ลงมือเขียนสารคดีขึ้นดังกล่าว ตามประเด็น หรือโครงเรื่องที่ไดวางแผนเอาไว้ โดยไม่ลืมที่จะกล่าวถึง “โครงสร้างงานสารคดี” ทั้งนี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึงโครงสร้างของการเขียนงานสารคดี คือ “บทนำ-เนื้อเรื่อง-บทสรุป” และถัดมา “ประเภทของงานสารคดี” ซึ่งผู้เขียนได้จำแนกประเภทของสารคดีเป็น 5 ประเภท คือ สารคดีชีวิต สารคดีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สารคดีวิทยาศาสตร์ สารคดีประวัติศาสตร์ และสารคดีศิลปวัฒนธรรม ก่อนจะพาผู้อ่านไปสู่ “วิธีการสร้างเสน่ห์ในงานเขียน” การบอกเล่าถึงวิธีการในการสร้างเสน่ห์ในงานเขียน ซึ่งถือเป็นกลวิธีหนึ่งในการดึงดูดผู้อ่าน ก่อนจะกล่าวถึง “การประเมินค่าในงานสารคดี” โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ 1) เนื้อหา 2) การสร้างสรรค์ 3) เป็นงานเขียนที่มีเสน่ห์ มีวรรณศิลป์ 4) มีคุณค่าในการสร้างสรรค์ จรรโลงสังคม มีพลัง สะเทือน อารมณ์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และส่วนสุดท้าย “ของฝากจากท่านผู้ผ่านทางมาก่อน” โดยในส่วนสุดท้ายเป็นการหยิบเอาบทสัมภาษณ์ของนักเขียนสารคดีชื่อดัง ซึ่งบทนี้ถือเป็นการบอกเล่าเรื่องราวผ่านประสบการณ์การเขียนของนักเขียนสารคดีที่มากประสบการณ์ เพื่อเป็นปากคำหรือแนวทางสำคัญสำหรับผู้ที่สนใจในการศึกษางานเขียนร้อยแก้วประเภทสารคดีต่อไป

อาจสรุปได้ว่า “วิชาสารคดี” ของ วีระศักดิ์ จันทรสังแสง เล่นนี้ นอกจากผู้เขียนได้ใช้ประสบการณ์มากกว่า 20 ปี ในการสะสม รวบรวม องค์ความรู้เกี่ยวกับการเขียนสารคดีแล้ว ผู้เขียนยังใช้เทคนิคกลวิธีการนำเสนอผ่านรูปแบบที่มีความทันสมัย เป็นที่สนใจของผู้อ่าน สำหรับการใช้ภาษา ผู้เขียนใช้ภาษาได้กระชับ ชัดเจน อ่านแล้วเข้าใจง่าย เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจในการศึกษา หรือเขียนงานประเภทสารคดี และผู้ที่สนใจในการอ่านทุกเพศทุกวัย

บรรณานุกรม

เกศสุตา รัชฎาวิชิตกุล. (2547). *การพัฒนาการเรียนการสอนที่สนองต่อรูปแบบการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ (วิทยาลัยนานาชาติศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์).*

วีระศักดิ์ จันทร์สงแสง. (2562). *วิชาสารคดี*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliff, New Jersey: Prentice-Hall.